

găt. Pe vremea când grecescul *πλάτανος* se rostea *plătănus* și **plătīnus* (probabil după gradul de cunoștiință de limbă grecească al Romanilor) s'a putut ca, printr'un fel de hiperurbanism, *mas-tichīnus* (< grec *μαστίχινος*), devenit nume de copac¹, să se fi rostit și **mastīchanus*, ceea ce ar explica foarte bine pe *mestea-căn* al nostru. Tot astfel grecescului *κίρκινος* poate să-i fi core-spuns, alături de *circinus*, o rostire **circanus* din care se explica *cearcăn* al nostru².

De sigur că nu este o întâmplare că în amândouă cazurile, înaintea terminațiunei *-ăn* avem o velară. Se pare chiar că prin substituirea lui *ī* cu *a* s'a evitat alterarea lui *c*, *g* precedenți, mai întâiu în cuvinte simțite ca grecești de origine, apoi și în altele derivate cu sufixele *-īnus*, *-īno*, *-ītus*, *-īto* redate prin *-ăn*, *-ăt*: *floacăn* (**flocīnus*³), *tragăn* (**tragīno*), *leagăn*⁴, *treacăt*, *strigăt*⁵. A rămas însă *ī* în *coacen*, arom. megl. *coațin* < *cocīnus*.

S. Pușcariu.

Lat. *libet* în românește.

La o seamă de adverbe și pronume românești apare la urmă adaosul unei silabe *-le*, *-re* sau *-ne*, care, n'a fost încă explicată în mod satisfăcător.

Astfel de elemente „deictice“, care nu mai cuprind astăzi

¹ După etimologia lui I. A. Candrea, cf. și Tiktin, *Dicț. rom.-germ.* în *Conv. lit.* XXXIX, 1130, Candrea, admite și el un tip latin vulgar **mastīcanus*; în *Dicț. etim.* lucrat în colaborare cu O. Densusianu, p. 165—166, se dă acestor cazuri, altă explicație: *mestea-căn* ar fi un singular nou din pluralul *mesteceni* (după analogia lui *carpăn*, *frasăn* cu pluralele *carpeni*, *frasenți*); tot astfel *leagăn* s'ar fi dezvoltat din *legenī* după *capăt* — *capeți*, *seamăn* — *semeni*. Atâta numai că pe când *mestea-căn* e general, rostirile *carpăn*, *frasăn* sânt regionale la noi, iar pluralele *cearcăne*, *floacăne*, *strigete*, *trecete*, *legene* nu se pot atesta (ci numai *cearcăne*, *floacăne*, *srigăte*, *treacăte*, *leagăne*), încât *mesteceni* pare a fi un plural analogic în loc de *mestea-căn*, iar nu invers.

² A nu admite etimologia *circinus* pentru *cearcăn*, care are același înțeles ca franc. *cerne*, însemnează a te pune pe punctul de vedere rigid al acelor dintre neogramatici care negau evidența din cățza unei greutăți formale. Astfel Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*: „wahrscheinlich *circulus*, mit fremder Einwirkung auf die Lautung“. — Poate că și forme ca **aquaductus*, la care se reduc unele cuvinte romanice, să se fi născut în felul acesta din *aquiductus* (App. Probi, în loc de clasicul *aquaeductus*).

³ Candrea-Densusianu, *Dicț. et.* no. 609.

⁴ Din *leg* sau dintr'un onomat. *leg-*, v. articolul lui N. Drăganu în acest volum. *

⁵ De sigur că și înlocuirea sufixelor *-ītor(ius)*, *-ītura* și terminațiunei *-endo* prin *-ator(ius)*, *-atura* și *-ando* în vremuri preromane în unele regiuni

în sine forța de a schimba înțelesul cuvântului la care se adaugă, au de obicei două origini: sau sânt la origine elemente derivate, care modificau odinioară înțelesul cuvântului, dar cu timpul deosebirea — nu prea mare dintru început — între cuvântul derivat și cel nederivat s'a palizit cu totul; sau se nasc prin analize greșite, considerându-se terminațiunea unui cuvânt ca element derivativ.

În cazul nostru nu vedem care ar fi putut fi modelul unei analize greșite și credem că avem a face cu un element derivativ.

Dacă cercetăm cazurile similare în limba română, vedem că astfel de elemente derivate sânt sau niște particole demonstrative sau niște forme ale verbelor „a vrea” „a dori” etc. care exprimă nehotărîrea.

Demonstrativ este la origine bunăoară *acel* *-a* (la Aromâni și *-qa*) adverbial și pronominal atât de des în limba română a cărui origine din *illac* cred că am demonstrat-o cu altă ocazie (Conv. lit. XXXVII, 603; ZRPh. XXXII, 481—482): *acela* — după care s'a orientat *acesta* etc. — este, ca firul. *kel-la*, franc. *celui-là* etc., un *eccu-illu-illac*, deci un „acel-acolo”. La adverbe ca *acia*, *aicea* etc. *-a* ar putea fi lat. *hac* (ca în engad. *aquia*), precum la vechiul *acii* elementul deictic *-i* e lat. *ibi*: *eccu-hic ibi* > *acii*, ca *hic ibi* > franc. *ici*.

Tot demonstrativ e la origine elementul *-ce*, înrudit, în latinește, cu oscul *ĕkō-* „acesta” și cu grecescul *ἐκεῖ*, *ἐκεῖνος* (cf. Sommer, *Handbuch d. lat. Laut- u. Formenlehre*, 1902 § 229 f.), care s'a păstrat la noi în forme ca *tuncece* > *atunci*, *hicce* > *iei*, *aici* (față de *eccu-hic* > *aci*), *încoa* - *încoace*, *aua* - *aoace*, etc.

În toate aceste cazuri elementul adăogat la adverbe și la pronume nu mai are azi forța de a le schimba înțelesul: *acest* = *acesta*, *atunci* = *atuncea*, *aci* = *acia* etc. Dimpotrivă, a doua categorie de adverbe și pronume, cele compuse cu forme de la verbe ca „a vrea”, exprimă, față de cuvintele necompuse, o nuanță de sens bine-simțită, adică le preface în adverbe și pronume nehotărîte, fie că acest element derivativ se leagă în mod proclitic sau enclitic de ele.

Asemenea derivate se cunosc în cele mai multe limbi. Ca să nu pomenim decât pe cele mai apropiate de noi, avem în latinește: pe *vis* în *quivis* etc., în albaneză pe *-do* (pers. 3 sing. din *dua* „a vrea”): *tē-do*, *kuē-do* etc. (primit de Aromâni: *ca-*

rețido, iuțido, cănțido etc. (cf. DR. II, 504—505), la Slavi *god(ě)*, același ca *goditi* „a plăcea“, d. ex. în sârb. *ștogod, kojigod*, bulg. *koigodě* „oricare, oricine“ (în Banat: *cegode* „orice“), la Unguri *akâr-* din *akarni* „a vrea“, d. ex. *akârki, akârmi, akâr-mely, akârmikor, akârhol, akârmily, akârhogy* (cărora le corespunde în Ardeal *acarcine, acarce, acarcare, acarcând, acarunde, acarcă, acarcând*).

Le întâlnim însă mai ales, în limba noastră, în cele trei variante: *oare-* (din *voare* < *volet*), *ori-* (din *vori* < *voles*)¹ și *-va* (pers. 3 a lui „vrea“), d. ex. *oare(și)cine, oare(și)care, oare(și)ce, oare(și)când, oare(și)cum* etc. — *ori(și)cine, ori(și)care, ori(și)ce, ori(și)când, ori(și)cum* etc. — *cineva(și), careva(și), ceva(și), cândva(și), cumva(și)* (cf. în dial. italiene, d. ex. în Lecce: *tšiedđi* < *tši-velli* „chichessia“, Arch. glott. ital. IV, 138).

Trecând la cele derivate în *-re, -le, -ne*, vom examina mai întâiu materialul și vom proceda la triajul lui.

Înainte de toate vom elimina cazurile în care finalul *-le* sau *-re* aparține tulpinei, de ex. *adineaorea* (cu variantele lui), *dini-oară, aorea*, care sânt toate compuse cu lat. *hora*; — *alăturaea*, care, ca și *lature*, conține pluralul lat-pop. **latora* (= *latera*), dar care existând alături de simplul *lat*, a putut fi categorisit între adverbele în *-re*; același lucru se poate spune despre *alocure(a)*, derivat din plur. *locuri* (vechiu *locure*); — *așjderea*, este, după ingenioasa explicarea a lui Hasdeu, o contaminare din *așiș* și sârb *takoždere*; după Tikin, contaminarea s'ar fi făcut între *așiș* și paleosl. *takožde*, iar la un **așjde* s'a adăogat adverbialul *-re* (cf. DA.), deci ar trebui trecut între formațiile românești cu acest element derivativ; — *asemere*, devenit *asemene*, e lat. *assimilis, -e*; el a fost însă analizat în mod greșit în *aseme + re*, încât întâlnim, la I Viski și la Mardarie, o formă reconstituită *ase(a)me* (DA.); — dacă alături de *nimene* și, cu rotacism sau disimilare, *nimere*, din lat. *neminem*, întâlnim și forma *nime(a)*, aceasta pare a se datori tot unei astfel de reconstituiri greșite (ar putea fi însă și din **nemu* din nominativul *nemo*; după CDDE. No. 1231 s'ar fi născut prin hapologie mai întâiu în construcții ca *nimene*

¹ Tot din cele două forme prin care se poate exprima „persoana nehotărâtă“ la noi, adică din forma persoanei 3 sau 2 a verbului „vrea“ derivă și conjuncțiile (vechiu) *oare... oare*, (nou) *ori... ori*, care, în Dicționarul etimologic de Căndrea-Densusianu, se explică în mod forțat din

nefind. . .); — *purure(a)* derivă, după Th. Capidan (DR. I, 563), din alb. *perherε*, deci *-re* aparține tulpinei.

Tot astfel trebuie eliminate adverbe ca *amirarea*, *de-aputerea fi* etc. care sânt derivate de la infinitive lungi; faptul că alături existau însă infinitivele scurte (*miră*, *putea* etc.) a putut face ca și ele să fie categorisite, în simțul limbei, între adverbele în *-re*.

Vom lăsa la o parte și locuțiunile adverbiale în *-le* care sânt la origine participii trecute substantivate, întrebuințate la pluralul articulat: *de-a (v'ați) ascunsele*, *pe apucatele*, *de-a mănecatele* etc.; acestea întrebuințându-se, în parte cel puțin, și supt forma nearticulată (*pe apucate*, *pe nemâncate*, *pe înserate* etc.) au putut iarăși fi apropiate de adverbele în *-le*. Avem chiar unele, precum *amboulea* și *d'amboișele*, *d'ambușile*, *d'ancălarile*, *d'andăsele*, *d'andăratele* etc. la care nu mai știm dacă avem a face cu formații analogice la locuțiunile adverbiale mai sus citate, sau cu adaosul unui *-le* adverbial¹,

Rămân totuși o seamă de adverbe în *-le* și *-re* (la care se mai poate adăoga un *-a*), care nu se pot explica în mod analogic, mai ales că unele din ele apar din cele mai vechi timpuri numai cu adaosul acestui *-le* sau *-re*. Astfel: *aci* și *acilea*, *acò* și *acolea*, *adecă* și *adecălea* (DA.), *adecâte* și *adecâtelea*; — *adineaore(a)* și *adineaorele(a)* (CDDE); — *alia* (s. *altera*) *mente* > *amintere(a)* (arom. *al'umtra*, megl. *l'umintrea*, *l'umintrulea*) și

¹ Cred că tot articol este *-le* în *încăile*, precum e și *a* în *încălea*. Într'o comunicare făcută la MLR. am arătat că acest adverb, care azi are înțelesul de „cel puțin, bărîm, măcar, (dial.) bătrî”, constă din elementele *în + cale* sau *în + cai* (pluralul vechiu și petrificat în acest adverb, al lui *cale*). El a putut fi despărțit din propoziții ca: *încai acum să ne nevoim să ne îndreptăm* (Varlaam, *Carte*, 98 v.), cu sensul original „acum să ne îndreptăm pe drumul cel bun”, sau: *dacă ai voit să te duci, pleacă încale înainte!* cu înțelesul original: „pleacă înainte pe drum”. Într'un exemplu ca: *eu știu... că Samnonii se află încale* (tipărit într'un cuvânt!) *vrînd a veni spre ajutorul Marsienilor* (Beldiman, *Numa Pompiliu* I, 90) putem sta chiar la îndoială dacă autorul a înțeles că „Samnenii sânt în drum spre a veni în ajutorul M.” sau: „Samnenii cel puțin voiesc a veni în ajutorul M.” — Ulterior văd că aceeași explicație etimologică a dat-o cuvântului și Philippide (Principii, 93), care pornește de la *in calles* = în înfinere, presupunând, ca stațiu intermediar, sensul „în treacă”. Într'adevăr înțelesul de astăzi al locuțiunii adverbiale s'a putut desprinde ușor din construcții ca: *dacă treci prin sat, intră încale și pe la mine!* — Alături de forma nearticulată a lui *cale* se putea întrebuința și cea articulată în construcții ca: *de astă dată oștenii au ieșit înainte în calea* (s. *în calea*) *vrăjmașului analizat: de astădată încale (s. încăile) oștenii au ieșit vrăjmașului înainte.*

altmintere(a), cu asimilare sau disimilație *aimint(r)enea*; — lat. *inde* și compusele sale se regăsesc în *ainde*, *aindere(a)*, *aindine*, apoi în *(pre)tutindene(a)* și *(pre)tutinderea*¹; — lat. *aliubi* și *nec-aliubi* apar numai cu forma cu *-re*: *aiure(a)*, *nicăi(u)re(a)*, la care se mai poate adăuga și *-le*: *ai(u)rile(a)*, *aiurlea*; — *atunci* și *atuncine(a)* (arom. *atumținea*); — *purure(a)* și *pururile(a)* (Gaster, Crest. I, 43; Cuv. d. bătr. II, 107); — *asemene(a)* și *asemenele* (Cuv. d. bătr. II, 454); *așijdere(a)* și *așijderile*; — *încăși* și *încășile* (Cantemir).

Din exemplele citate rezultă înainte de toate un lucru, pe care trebuie să-l reținem: elementele *-le*, *-re* și *-ne* apar în concurență unul cu altul, când în tulpină mai avem și alte lichide sau nazale. Nu este dar exclus ca câteși trele să se reducă la un singur tip — care ar putea fi sau *-le* sau *-re* sau *-ne* — schimbat în urma acțiunii disimilatorice sau asimilatorice a unui *l*, *r*, *n*, din tulpină, ca în atâtea alte cazuri de disimilare și asimilare, tocmai între aceste trei consonante. Se poate însă și ca originea lor să fie diferită și să se fi amestecat mai târziu, prin omonimia produsă de aceste tendințe eufonice.

Să vedem acum care explicații au fost date acestor elemente derivate și care alte posibilități de explicare există.

Pentru *-ne* ne-am putea gândi la particula întrebătoare latină *ne*, care se întrebuițează în mod enclitic, mai ales în unire cu pronume, dar și cu adverbe și conjuncții (*quine*, *egone*, *quandone*, *itane* etc.). Astfel bunăoară la Candrea-Densusianu *Dicț. etim.* No. 113 *atuncenea* e derivat din **ad-tuncene*. A. Byhan și G. Weigand explică, precum se știe, și pe *cine*, *mine*, *tine*, *sine* dintr'un **quem-ne*, **me-ne*, **te-ne*, **se-ne* (Jahresber. III, 11—12). Este totuși greu de admis ca această particulă caracteristică pentru întrebări să fi trecut și asupra răspunsurilor².

Pentru *-re* avem mai multe explicații. Dăm mai întâiu, mai

¹ După Gr. Crețu, *Lex. slavo-rom.* p. 94—95, *(pre)tutinderea* ar fi *pre-toată-(în)tinderea*. Această explicație nu e probabilă. Ca franc. *partout*, ital. *(dap)per tutto*, și germ. *überall*, avem a face cu vechiul *pre tot* (păstrat încă cu acest sens la Istoromâni), combinat cu adverbul local *inde* — unde. Prin părțile Năsăudului se zice, precum îmi comunică N. Drăganu, *tuturinde* și *tuturindene*, în care recunoaștem pe *tot* + *ori* + *inde* = oriunde.

² Un *-ne*, *-ni* se întâlnește și în sardă și în dial. ital. Astfel în sardul sassarez: *tuni* 'tu', *treni* 'tre', *uni* 'dove' gallurez: *eni* 'è', *ten*: 'te', *reni* 're', *peroni* < *per hoc*, chiar *cammani* = infinitiv *cammà*, corsican: *avane* (avà + ne) 'ora', *cittane*, *kusine* 'cosi', *babane* 'papà', *piune* 'più', *vone* 'voi', infinitive ca *sentine* etc. (*Arch. glott.* XIV, 187). În Arpino: *sine* și *nò*, dar emfatic *none* (ib. VIII 304).

mult ca titlu de curiozitate, părerea lui Philippide (*Principii* 92, 94, 95), care crede că *-ne* din *pretutindene* s'a dezvoltat din *-re* și că acesta ar fi lat. *res* în compoziția *per + tota + inde + res*. Din *pretutindene* și din *purure*, care ar fi *per horam*, s'a putut despărți un *-ne* și *-re* cu care s'a derivat și *aiurea*.

Tiktin ZRPh. XII, 458, consideră „întunecoasă” originea lui *-re*, crede însă că în *aiure* < *aliubi*, *r* ar putea fi „Hiatusstilger”.

Foarte ademenitoare e explicarea lui Th. Gartner (*Darstellung* 149), după care *aiurea* ar fi **aiu* (< *aliubi*) + *rea* = *vrea*; de la acesta apoi *-rea* s'a putut adăoga și la alte adverbe. Am avea deci a face cu un element derivativ de felul lui *-va* în *undeva*¹. Cf., la Moți (Frâncu-Candrea 98) *ceire*: ce (ai zis) < ce îi vrea?

Meyer-Lübke (Rom. Gramm. II §. 627), privind chestiunea din punct de vedere general romanic, constată că un *r* se găsește în adverbe mai ales după *t*. Punctul de plecare îl găsește în *duminterim*, care a dat în ital. *mentre*, franc. *dementre*, v.-span. *mientras* (cf. și REW. No. 2794), după care se orientează adverbele în *-m(i)entre* în loc de *-mente* în vechea spaniolă și în dialecte italiene de nord². Din franțuzește mai citează pe vechiul *mien escientre*, o reminiscență a lui *scienter*, după care s'a luat vechiul *nuitantre* 'nocturn'. În Peninsula iberică mai aflăm v.-span. *alguandre* și *alubre*, v.-port. *alpur*, ca reflexe ale lui *aliquando* și *aliubi*, la care se mai adaugă port. *alhures* 'altunde' și *nenhures* 'nicăiri'. Ca punct de plecare al acestora îl socotește pe *siempre*. Citează apoi exemplele românești *aiure*, *aire* (< *alibi*), *purure*, *aimintre*, *așijdere*, *aindere* și *aindene* (*ainde*), *pretutindere* și *pretutindene* (*pretutinde*). Modelul acestora lipsește. Crede posibil ca *-re* să se fi dezvoltat dintr'un mai vechiu *-ro*, și acesta să se fi răspândit din latinele vulgare **undro*, **deundro*, care par a fi existat, modelate după *intro*, *deintro*.

Vedem în tot cazul că — cel puțin pentru *altminterea* și *aiurea* — avem și în alte limbi romanice forme cu plusul unui *-re*, care ar putea fi foarte vechiu. Intercalarea unui *r* după *t* e admisă de Candrea-Densusianu, Dicț. No. 881, și pentru *ante*, care apare în limba veche și în dialecte supt forma *între* (istor. *ântru*, megl. *antru*, arom. *ntră*) 'înainte'. Punctul de plecare ar

¹ Meyer-Lübke (REW. 343) derivă pe *aiure* din *alior[sum]*. Trecerea lui *o > u* rămâne însă neexplicată la această etimologie.

² Și în friulană avem derivate în *-mentri* ca: *postadamentri* 'ap-

putea fi, pentru limba română și cele mai multe limbi romanice, următorul: alături de clasicul *aliter* (care în rostirea de mai târziu trebuia să devină **alitre*) există popularul *altera mente* sau *alia mente*; din confundarea celor două s'a putut naște forma **alia-mentre*¹. Din latinește s'ar mai putea cită cazul lui *eccere*, alături de *ecce*, despre care e a se vedea Walde LEW. s. v.

Pe *-le* în *pururile* etc. de sigur că nu trebuie să-l explicăm cu *Philippide* (*Principii* 94) „*-le* este articolul plural“. Cred că elementul *-le* eră și el la început de aceeași natură ca *-va* și nu-i altceva decât latinescu *ē libet*, legat cu această funcțiune de pronume și adverbii. Acesta n'ar fi putut da, din punct de vedere formal, în românește decât *-le* și fiindcă el se simțea ca element de compoziție, *l* nu a fost tratat ca *l* între vocale (> *r*), ci ca *l* inițial. Spre a explica pe *le* în *acolea* și *acilea* nu va trebui să admitem deci un **illīc* (în loc de *illīc*, cf. *Dicț. Acad.* s. *acolea*), ci am putea pleca de la *eccu + ubīlibet* și *eccu + *ibīlibet*. Va trebui deci rectificată în acest sens afirmația lui Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* II § 570), că *-libet* nu s'ar fi păstrat în limbile romanice. Aceasta cu atât mai mult, cu cât cred că tot pe *-libet* latin trebuie să-l căutăm și în formarea numeralelor ordinale.

*

Precum a arătat A. Procopovici (DR. I, 173), în cuvântul nostru *cât* s'au amestecat două cuvinte latine, *quantus* și *quotus* — și am putea adăoga, și al treilea cuvânt, lat.-pop. *cata*, care apare în distributivul *câte*. Acest amestec a fost atât de intim, încât a produs modificarea formală a vechiului *cânt* < *quantus* (cf. arom. *nescântu*) în *căt* (< *quotus*), atrăgând după sine și pe

¹ Mă întreb dacă acel *-te*, care se adaugă unor adverbe și pronume românești, precum *adecâte*, *cutarete*, *iarășite*, etc., nu este cumva lat. *-ter*, sufixul adverbial prin excelență, devenit *-tre* și disimilat în *-te* mai întâiu în cuvintele cu *r* în tulpină (ca în *frate* > *frate*)?

În adverbul *incalte* (cu variantele *incaltea*, *incaltelea*, *incaliete*, și: — după *indeléte* — și: *incăléte*, *incălétea*, *incălte*), am putea avea de asemenea o formă sincopată din *incălete*, care ar fi **incale* + acest *-te* adverbial. Se poate însă ca *incalte* să fie alt cuvânt decât *incale* (*incal*), despre care s'a vorbit în nota de la pag. 400 și să fi fost numai ulterior analizat de simțul limbei ca *incale* + *te*, ceea ce a putut să producă și identitatea de sens a celor două adverbe diferite la origine. Cred, adecă, că *incalte* s'a putut desvoltă din *inc i alte* (rostit *inc'alte*), extras din exemple ca: *L-aș iertă dacă n'ar avea inc'alte păcate!* Trecerea de sens de la „și alte“ la ideea exprimată prin adverbialul „cel puțin, barim“ nu oferă nici o greutate. În Ardealul central și nordic, *alt* se întrebuițează foarte des ca adverb în expresii ca: *Altu* (= mai mult) *nu mai vin la tine* sau *nu-ți fie frică că altu* (=cu altă ocazie, altă dată) *n'am să te mai bat*, încât și această întrebuițare a cuvântului ar explica construcții ca: *incalte* (=de altă dată > cel puțin) *n'are să mă*

tânt < *tantus* (arom. *ahântu*), devenit *atât*. Sensurile lui *quantus* și *quotus* latin se ating adesea, căci cel din urmă exprimă o cantitate numerică, cel dintâiu o cantitate în general, puțând să cuprindă deci și pe cea numerică. În întrebarea *câte ore avem?* deși noi simțim un *cât* cantitativ general (deci un *quanta e hora e*) și răspundem cu *atâtea (tanta e)*, avem totuși de a face mai de grabă cu lat. *quota hora*. Tot astfel proverbului nostru *câte capete, atâtea căciuli* (Zanne, *Prov.* II, 43) îi corespunde proverbul latin *quot capita, tot sententiae*. Mai ușor recunoaștem pe *quotus* latin în expresiile românești în care el e în corelație cu *tot* d. ex. *tot pământul cât există* (lat. *tota terra: quota est*).

Quotus avea însă în latinește și un sens special: prin el vorbitorul se informă asupra cuiva sau ceva dintr'un șir de persoane sau obiecte de același fel, eră deci particola întrebătoare la care se răspundeă cu numeralele ordinale *primus, secundus, tertius* etc. În acest sens, orice limbă caută să aibă o expresie care să se deosebească și în mod formal de oricare alta. În orice caz limbile care n'au o astfel de expresie precisă ni se par să-race. Astfel bunăoară un German, care are pe *der wievielste*, simte totdeauna stângăcia expresii franceze corespunzătoare, care e *le combien est tu dans ta classe?* („der wievielste bist du in deiner Klasse?“) dar trebuie să fie, în unire cu un substantiv: *quelle est ta place dans la classe* („den wievielsten Platz hast du in der Klasse?“). Tot astfel, în limba veche românească, *cât* (< *quotus*) nu eră o întrebare neechivocă spre a primi răspunsul cu un numeral ordinal, căci el avea și toate înțelesurile lui *quantus*.

Dar pe lângă *quantus* și *quotus*, existau în latinește și formele *quantuslibet* și *quotuslibet*, care trebuiau să dea românește *cătule*. Din punct de vedere al înțelesului, *quanta multitudo* se deosebeă de *quantalibet multitudo* ca românescul *câtă mulțime* de *oarecâtă* sau *câtăva mulțime*; tot astfel *quotus* se deosebeă de *quotuslibet* ca nemțescul „der wievielste“ de „der beliebig wievielste“.

În timpul când *cātu* însemnă „der wievielste“, dar și „wie gross, wie viel, wie weit“ etc., iar *cătule* însemnă „der beliebig wievielste“, a fost aproape firesc, ca cei ce învățau limba românească de la părinții și camarazii lor, să simtă pe *cătule* ca mai

l-am găsit șezând. De aceea vedem că acestor gerundii li se adaugă, la Istroromâni, în mod consecvent adverbialul *a: mnănda* „umblând“, *plăngănda* „plângând“. La Megleniți întâlnim forme ca *lagondurlea* „alergând“, care par a fi forme de compromis între *-rea* și *-lea**.

S. Pușcariu.

Studii de semantică¹.

I.

Observații semantice asupra „Irodot“-ului de la Coșula.

Monumentul literar, de o unică importanță², care e traducerea românească a lui *Herodot*, publicată, după manuscriptul găsit la mănăstirea Coșula, de d. N. Iorga (Vălenii-de-Munte, 1909), n'a fost până astăzi valorificat pentru istoria limbii noastre.

E timpul, ca această păgubitoare omisiune să se repare, cel puțin în parte.

Vârsta acestui monument a fixat-o d. N. Iorga, pe temeiul unei aluzii din text, relative la asediul Candiei de Turci: ca. 1650. Și, indiferent de paternitatea lui Eustratie Logofătul³ sau altuia (pe care, în ce ne privește, nu-l vedem⁴), limba traducerii trimite, incontestabil, la această epocă.

Arhaismul ei, caracterul ei de secol al XVII-lea, apare pe fiecare pagină, în fonetism, în morfologie, în sintaxă, ca și 'n vocabular: „să părăsiră de *a-l luaria*“ (p. 338); — *dideră* (p. 72) — *făceră* (*passim*); — „au *jăpt*“ (p. 70); — „*fum* vicleniți“ (p. 489); — *zișu* (p. 170); — „nu-i *vria* putea să-i ia“ (p. 296); —

* Cât despre arom. *-alui* în *imnăndalui* etc. el se explică altfel (cf. Sandfeld-Jensen, în Gröbers Grundriss I², 531–532 și I. Bacinschi ZRPh. 1913, p. 611–617) și nu e nici — precum s'ar putea crede — urmașul lui *lubet* = *libet*, care cred că ar fi dat **lo*, ca *ubi* > *uă* > *o*. Originea lui nu trebuie căutată la gerundii, ci tot la adverbe, unde forma dativului se explică mai ușor. Astfel arom. *al'urealui* s'a putut despărți — precum în comunică Th. Capidan — din *mutreaste în al'urea lui*; tot astfel *amortului* „morțiș“ ar fi „felul mortului“ etc. Astfel de formațiuni avem și noi: *năljosului* „în jos, cu coborîs, repede“ (de unde s'a despărțit adverbul *înăljosul*, analizat prin etimologie populară cu *înalt josul*), *năldealului* „în sus, cu urcuș greu“ și chiar formația analogă *nălvaletui* (alături de *nălvaletu*), forme întrebuițate prin Mehedinți (Noua rev. rom. 1910, p. 87). Tot prin Mehedinți se aude și *godelui* „parcă“, care corespunde bănățeanului *godē* (bulg. *godē*, sârb. *god*).